

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Дем'янової Софії Костянтинівни на тему:

«Жанрові особливості української та польської драми про владу землі
другої половини ХІХ – початку ХХ століття»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство

У сучасному порівняльному літературознавстві відчувається брак досліджень, пов'язаних з визначенням національних особливостей вітчизняної літератури в контексті не тільки віддалених європейських культур, але й найближчих сусідів. Обережність у зверненнях українських дослідників до культурної спадщини колишніх метрополій пояснюється не тільки науковими, а й політичними причинами. Адже політичні взаємини країн як колишніх імперій, так і колоній ще й дотепер знаходяться у стані постколоніальної травми, про що свідчить, наприклад, не тільки сучасна війна з Росією, але й сучасна ангажованість з боку Польщі історичних оцінок Волинської трагедії. Безумовно, зрозуміло, що в таких умовах для дослідника престижніше звертатися до літературних зв'язків з більш віддаленими культурними ареалами. Але за українських дослідників літератури ніхто не зробить їхню справу, позаяк науковці колишніх метрополій не мають особливої цікавості до української культурної спадщини у порівняннях зі своїми літературами. Передусім йдеться про порівняльне вивчення українсько-польського літературного дискурсу, який загалом ще зовсім недостатньо досліджений, а що стосується такого літературного роду, як драматургія, то тут взагалі все знаходиться ледь не у зародковому стані. Розробки наукового керівника дисертантки Софії Дем'янової – Н. Малютіної – становлять майже поодинокий комплексний досвід таких досліджень у вітчизняній літературній компаративістиці.

Тому наукова актуальність теми дисертаційної праці не підлягає сумніву. Авторка на основі ретельного вивчення польських маловідомих

літературних і літературознавчих джерел і порівняння їх з українськими текстами створює систематизовану жанрову типологію, висвітлює динаміку жанрових форм, що загалом відсутнє як у вітчизняних, так і у польських дослідженнях. Аналізуючи культурні та історичні контексти, авторка спромоглася продемонструвати особливості національного світосприйняття такої загальноєвропейської теми, як влада землі.

Незважаючи на те, що в радянському літературознавстві ця тема була значною мірою соціологізованою, Софія Дем'янова змогла висвітлити її цілком на модерному рівні, як цивілізаційний феномен, спираючись на польські історико-теоретичні дослідження, невідомі або маловідомі у вітчизняній науці. Такі праці зайвий раз підтверджують, що немає застарілих тем, а є лише професіоналізм чи непрофесіоналізм дослідників. У даному випадку ми маємо справу саме з фаховою працею.

Отже, **актуальність теми дисертації** визначається необхідністю для української компаративістики дослідження теоретичних аспектів літературної динаміки, зокрема, родо-жанрової динаміки, у близьких, але не тотожних культурах.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дослідження С. Дем'янової має не лише історико-літературне, але й теоретичне значення за своєю ґрунтовністю та наповненістю. У **першому розділі**, посилаючись на численні теоретичні дослідження українських і польських науковців, авторка формулює теоретичні засади свого дослідження на такій базовій категорії літературної компаративістики як тематологія. Їй вдається осучаснити розуміння тематології у вітчизняній теорії за рахунок включення до розгляду польських джерел, де цей розділ компаративістики розглядається дещо відмінно від українського наукового дискурсу, що орієнтується переважно на літературну поетику і естетику. Адже польська наукова школа, як і більшість європейських шкіл, орієнтується на міждисциплінарний статус компаративістики, тому зближує тематологію і імагологію як мультикультурну дисципліну, дозволяючи

аналізувати парадигму Іншого як ментально-літературні образи, стереотипи, систему персонажів, а також топоси і локуси.

В дисертації зокрема застосовується польський досвід дослідження феномену кресів у координатах Іншого. У теорії кресів актуальним є феномен пограниччя, змішання національних кодів, що, серед іншого, використовується в дисертаційному дослідженні.

Дисертантка аналізує сходження і відмінності польського і українського жанрово-драматургічного дискурсу, апелюючи до образу землі в уявленні персонажів, культурно-соціальних ментальних стереотипів, художнього бачення картини світу, авторської рецепції нових естетично-філософських, аксіологічних концептів. Так само, орієнтуючися на відмінність польського літературознавства у потрактуваннях самого концепту літературного жанру, що розуміється не як змістовно-ідеологічна і структурно-формальна категорія, а як філософсько-стетична, – авторка вибудовує свою типологію жанрів української і польської драми порубіжжя.

Спираючись на порівняльно-типологічний метод дослідження, Софія Демьянова доводить, що впливи з боку польської драматургії і театру, як і контактні зв'язки, – не були домінуючими, це скоріш був виклик Іншого, на який виникали національно означені відповіді, отже виклики стимулювали розвиток національно маркованих форм. Авторка розглядає жанрову систему порубіжжя як політипове явище, коли попри спроби відійти від національного канону, насправді продовжують його, зберігаючи жанрову пам'ять. Приємно, що дисертантка, як і опонент, орієнтується зокрема на біфуркативну жанрову модель розвитку жанрів.

У другому розділі у координатах концепту трагічного розглядається поетика трагедійного характеру в польській та українській драмі порубіжжя, з'ясовуються відмінності зображення теми влади землі у національних літературах. Трагедійне закономірно розглядається як онтологічна категорія, що проявляється залежно від зміни загальних поглядів на глобальні проблеми буття, при цьому панівною стає функція модусу трагедійного. Дослідниця

потрактуює жанр трагедії як авторську форму уявлення про сакральне. Вона доказово убачає відмінність польських «хлопських» трагедій від українських драм трагедійного характеру в тому, що в перших конфлікт розвивається в онтологічно-екзистенційній площині, що йде від містеріальної генези польської драми, а у других – зберігається родинно-побутовий конфлікт з мелодраматичною складовою, характерною для української драми, у якому частково прочитується антропологічна, екзистенційна та аксіологічна проблематика. Аналізуючи поєднання в українських родинно-побутових драмах мелодраматичної та трагедійної складової поряд із впливом філософсько-естетичних ідей доби у межах одного тексту, авторка доводить тезу про рух у напрямку до модерної психологічної драми.

У третьому розділі доводиться перехідний та синкретичний характер такого жанрового утворення як драматичні сцени (картини, малюнки) відповідно до етапів та шляхів розвитку мелодрами у напрямку до трагікомедії та іронічної драми ХХ ст. в українській літературі, і від трагікомедії та мелодрами до «хлопської» модерністичної трагедії в польській літературі.

Цим жанровим різновидам завжди приділялося замало уваги у дослідженнях, тому ретельний розгляд малих форм драматургії в їхньому спрямуванні від мелодрами до більш інтелектуальних форм – слід визнати вагомим.

У четвертому розділі ґрунтовно простежено динаміку жанрових форм у комедійному модусі згідно з літературно-театральною традицією. Запропоновано типологію комічних жанрів у поєднанні з іншими родо-жанровими різновидами мистецтва (опера, комедія, балет, фєсрія, трагедія, мелодрама, фольклорна драма тощо), узагальнено перехід польської драми до трагікомедії і української драми – через іронічну драму і сатиричну комедію – до психологічної драми і трагікомедії.

Не зовсім зрозумілим є у висновках поява нетрадиційного визначення жанру не як літературної категорії, а як форми комунікації автора із

реципієнтом (с.180). Можливо, варто було б дати іншу назву цьому цікавому феномену?

Наукова новизна результатів цього дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше системно проаналізовано характер, види й закономірності трансформації жанрових ознак і рух жанрових форм в українській та польській драмі порубіжжя. Досліджено взаємозв'язок та наповнення жанрових ознак трагедії та комедії змістом естетично-онтологічних категорій (трагедійного і комедійного) у модерних польських та українських драмах. Ці категорії розглянуто як відносно самостійні, універсальні чинники форми і змісту. Простежено жанрові трансформації в українських та польських драмах унаслідок зміни тематичного наповнення та характеру модальності (іронічної, пародійної, трагікомедійної, мелодраматичної), що, в свою чергу, зумовило зміни у жанровому характері драматургії. Розроблено на сучасному науковому рівні теоретичні аспекти порівняльного вивчення родо-жанрових трансформацій у близьких, але не тотожних літературах.

Особливо цінним є те, що в дисертації було виявлено особливості динаміки жанрових форм в українській та польській драмі відповідно до національної традиції у трагедійних «людових» драмах, у драматичних сценах (картинах), у трагікомедіях, мелодрамах, водевілях, комедіях, драматичних жартах. Чи не вперше розкрито і систематизовано механізми взаємозв'язку сюжетно-тематичних та жанрово-стильових ознак тексту драми. Вперше виявлено чітку взаємозалежність теми та жанру у драматичних текстах.

Також досі маловиразним у дослідженнях драматургії залишався компаративний аспект, який у цій дисертаційній роботі поглибив уявлення про жанрову динаміку, структурні зміни у поетиці драм, естетичні зміни у національній драматургії відносно до дослідницьких уявлень про канон у контексті тенденцій європейської драматургії.

Професійне володіння польською мовою (дисертантка має диплом з мови, отриманий у Польщі, що є рідкісним явищем в Україні) дозволило авторці

проаналізувати польську складову на всіх рівнях мікро- і макроаналізу текстів, а також досконало і вичерпно оцінити стан вивчення проблеми у самій Польщі.

Прикметним вважаю те, що в роботі задіяний теоретичний інструментарій не тільки теорії літератури (наприклад, жанр), а й спеціальний компаративістичний інструментарій, як то імагологія – зокрема, особливості динамічного процесу збереження ідентичності Свого при взаємодії з Іншим. До переваг праці належить постійні визначення на всіх рівнях не тільки спільного, але й відмінностей українського жанрового дискурсу від польського у формі різних модальностей.

Авторка вводить у обіг багато маловідомих або зовсім не відомих українському загалу, зокрема, науковому, п'єс на тему влади землі. Особливо йдеться про польські п'єси.

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаємо за необхідне зазначити наступні **непринципові дискусійні положення та побажання** стосовно поданої дисертаційної роботи:

- теорія біфуркативного розвитку феноменів культури не належить до синергетики, це лише поширення на мистецькі явища теорії хаосу І. Пригожина, що виникла ще до синергетики і абсолютно неправомірно використовується останньою;
- варто було б тему розкрити у більш широкому європейському контексті, адже вона була присутня у порубіжжі в багатьох літературах і не тільки європейського циклу;
- розгляд типів драми за модусом подекуди відривається від порівняльного аспекту і становить окремі теоретичні підрозділи виключно з польським або виключно з українським матеріалом, а власне порівняння переноситься у висновки до розділів (трагедійний та комедійний модуси з різною модальністю, ознаки трагікомедії і мелодрами – підрозділи 2.2 і 2.3; 3.1 і 3.2; 4.1 і 4.2 тощо);

– добре було б перекладати назви та цитати з польських п'єс і подавати їх у дужках або у примітках, адже польська мова не є загальноновживаною.

Загалом, висловлені побажання не ставлять під сумнів отримані наукові результати та повністю можуть бути осмисленими у подальшій науковій роботі дисертантки.

Загальний висновок. Дисертаційна робота виконана вперше і є суттєвим внеском до подальших досліджень українсько-польських літературних взаємин, зокрема драматургії. Дисертація є завершеною, самостійною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що вирішують актуальну історико-літературну, порівняльно-літературну і теоретичну проблему взаємодії української та польської драматургії порубіжжя у тематологічному та імагологічному аспектах і відповідно проблему порівняльного вивчення двох близьких, але не тотожних літератур у царині драматургічних жанрів. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам до кандидатських дисертацій. В 11 статтях у спеціалізованих фахових виданнях, і з них 6, що входять до переліку ДАК України, 3 у зарубіжних виданнях, – дисертантка розкриває основний зміст роботи. Це свідчить про достатнє відображення матеріалів дисертації в опублікованих працях і дотримання вимог ДАК МОН України щодо кількості публікацій у наукових фахових виданнях.

Дисертаційна праця відзначається фундаментальністю, ґрунтовністю дослідження. Варто відзначити добру структурованість роботи, логічність викладу, якісне оформлення наукового апарату роботи. Бібліографія містить значну кількість польськомовних джерел. Наукові результати отримані особисто здобувачем і пройшли відповідну апробацію на 7 науково-практичних конференціях, зокрема міжнародних. Зміст дисертації відповідає спеціальності 10.01.05 – порівняльне літературознавство. В авторефераті відображені основні положення дисертації.

У цілому вважаю, що дисертаційне дослідження Софії Дем'янової «Жанрові особливості української та польської драми про владу землі другої половини XIX – початку XX століття» робить значний внесок у компаративний аналіз української та польської драматургії, написано на належному науковому рівні і відповідає вимогам “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінета Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., а його авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

26.09.16

Офіційний опонент :

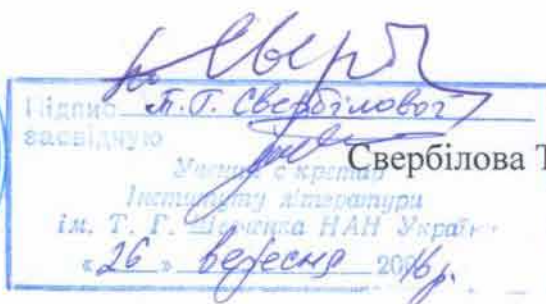
доктор філологічних наук,

провідний науковий співробітник

відділу теорії літератури і компаративістики

Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка

НАН України, доцент

Свєрбілова Тетяна Георгіївна